

על ערכה של הערכה

לראשונה יוצאת חוברת ביטחון סוציאלי, ממוקדת כולה בנושא הערכת תוכניות, ובמרכזן תוכניות רווחה. ההחלטה להקדיש גיליון מיוחד להערכת תוכניות רווחה נבעה מהתחושה שמדובר בכלי חשוב ומתפתח, הראוי לשמש רבים מבינינו ככלי לקבלת החלטות נבונות, מושכלות.

רעיונות מקוריים, יוזמות מקצועיות וגם אופנות חולפות מביאים לפתחנו תוכניות רווחה חדשות לבקרים. כמו בתחומים רבים, גם בתחום הרווחה ניכרת נטייה גוברת והולכת להמציא, ליזום ולשווק תוכניות התערבות שנועדו להיטיב עם אוכלוסיות היעד שלהן. מדובר בתוכניות המיועדות לגיל הרך, לילדים, לבני נוער וכמובן גם למבוגרים ולקשישים. האם אנו בודקים תוכניות אלה? האם יש בידינו הכלים להעריך אותן כראוי ולהסיק מתוך ההערכה מסקנות משמעותיות?

העולם שאנו חיים בו מצוי במחסור. אלמלא המחסור, היה כל מבוקשנו בידינו, אלא שבשל המחסור עלינו לכלכל את מעשינו ולבחור בתבונה מתוך חלופות נתונות. ואכן כשאדם מבקש לרכוש מוצר מסוים, הוא בוחר אם הוערך טיבו, אם זכה לתן תקן המעיד על איכותו, אם מחירו סביר, אם רכישתו משתלמת. ספק אם יש בידינו כלים דומים וזמינים להערכת תוכניות בכלל ותוכניות חברתיות בפרט – האומנם ניתן לבחון אותן? להעריך? להשוות ביניהן?

הערכת תוכניות נועדה אפוא לבחון חלופות קיימות ולבחור מתוכן. טרם בחירת התוכנית, עלינו להסכים על המטרה ועל היעדים שהתוכנית תפעל להשיגם. התוכנית אינה אלא כלי הרכב, האמצעי שיקדם את השינוי המבוקש כדי להשיג את התוצאות הרצויות. תמיד יש סיכון שתוכנית לא תשיג את יעדיה, ולעתים אף מתעורר חשש שתזיק במקום להועיל.

יש הרואים בהערכת תוכניות מקור למהלך אסטרטגי, לתהליך של קביעת מדיניות או שינויה. ואכן כל תוכנית משקפת מדיניות המגלמת כוונה חברתית מסוימת, למשל עידוד הילודה או פיתוח הספור. המטרה מגלמת בתוכה העדפה ערכית נתונה. בהיותה ערכית, ספק אם ניתן להעריך מטרה זו, שהרי ערכיו של כל אדם, קבוצה או מפלגה שונים, ומטבעם אין ערכים ניתנים להערכה. עם זאת, הגדרת מטרה מאפשרת להגדיר את היעדים, את ההישגים החברתיים שכוונת המערכת לקדם. תוכנית הרווחה שתיבחר לבסוף אמורה להיות הכלי לקירוב היעדים שנקבעו ואף להשגתם. האם תצליח לעשות כן?

הערכה מחייבת אפוא להציג תחילה את השאלות האלה: לשם מה נועדה התוכנית? מה ההישגים המצופים ממנה? האם התוכנית הנבחרת היא התוכנית המתאימה להשגת תכלית זו? האם התוכנית עושה זאת באורח אפקטיבי, מועיל? התשרת את האוכלוסייה שלמענה נועדה?

גיליון זה של ביטחון סוציאלי מחזיק תשעה מאמרים מבין מבחר מאמרים מצוינים שנשלחו למערכת בנושא. המאמרים משקפים מגוון סוגיות בתחום הערכת תוכניות. חלקם עוסקים בסוגיות הנוגעות להגדרת מטרתו ויעדיו של ארגון, אחרים בתחום האופרציונליזציה של יעדים אלה – קביעת ההישגים שהתוכנית אמורה לממש. חלק מהמאמרים עוסקים בבחירת אוכלוסיות היעד שנועדו לתוכניות אלה, ואחרים דנים במתודולוגיה המתאימה לביצוע ההערכה. רובם עוסקים במדידת תוצאות התוכנית, בהישגיה.

הנושא רחב והמאמרים הכלולים בחוברת זו מקיפים מישורים נבחרים בו. כוונת החוברת לשקף את העניין הרחב בהערכת תוכניות רווחה ולהציג מישורים שונים שבהם אכן ניתן לבצע הערכה שתבחן את התאמת תוכניות ההתערבות ליעדים שנקבעו ותבדוק את תועלתן, יעילותן והתאמתן של תוכניות אלה בדרך להשגת היעדים.

תוכניות רווחה רבות עומדות כיום למבחן. יותר מבעבר מבקשים הציבור ומקבלי ההחלטות לדעת אם תוכניות התערבות שיושמו אכן הועילו, אם השיגו את היעדים שלשמם הוכנו, אם ניתן היה להפעיל תוכניות אחרות, שונות שהיו משיגות יעדים אלה באורח מועיל וזול יותר. לא רק הציבור מציג שאלות אלה. כל אחד מאיתנו אמור להיות מודע לחשיבותן, ולהיות נכון להשיב עליהן בתחום עיסוקו.

אורי ינאי

עורך אורח